

PPKE HTK

Liturgia és Lelkipásztorkodástan Tanszék

Liturgia segédlet

a skabellumokra és a vizsgára való felkészüléshez

II. füzet

A diákság belső használatára készítette

Dr. Füzes Ádám
mb. ea.

Budapest
2005. március 18.

Tartalom

Az egyházi év	2
Az idő	2
Alapvető csillagászati adatok	2
Naptárak	2
Az idő a vallástörténetben	4
Az Egyház ünnepei	5
A bibliai ünnepek teológiai struktúrája	6
A liturgikus év	6
Calendarium Romanum	7
VI. Pál pápa: „Mysterium Paschalis”	7
Egyetemes szabályok a liturgikus évről és naptárról	8
Az egyházi év kialakulása	8
A Nagyhét liturgiája	9
Virágvasárnap, az Úr szenvedésének vasárnapja	9
Nagycsütörtök	13
Nagypéntek	18
Nagyszombat	25
Húsvét ünnepe	25
Az ünnep jelentése, története	25
Húsvét vigíliája	26
Lucernárium - fényünnepség	26
Igeliturgia	29
A keresztség liturgiája	29
Az Eucharisztia liturgiája	30
A II. rész kérdései	31

AZ EGYHÁZI ÉV

A következőkben az idő megszenteléséről tanulunk. Ide tartozik maga az idő, a liturgikus nap, a hét, benne a vasárnappal, az egyházi év az üdvösségtörténet eseményeivel és ünnepeivel. De szorosan ehhez kapcsolódik a szüntelen imát a nap egyes óráiban megjelenítő liturgia, a zsolozsma is, amelyet majd a következő részben tárgyalunk.

A következőkben az „egyházi év” és „liturgikus év” fogalmakat szinonimaként kezeljük.

Az idő

Ajánlott irodalom

SZÖGI László, „Kronológia”, in Bertényi Iván szerk. *A történelem segédtudományai*, Osiris, Budapest 2001, 83-94.

Alapvető csillagászati adatok

Nap: A Föld 24 óra alatt forog körül.

Hónap: A Hold 29 nap 12h 44' 3'' alatt forogja körül a Földet.

Év: A Föld 365 nap 5h 48' 46'' alatt forogja körül a Napot.

Napfordulók (amikor a nappalok hosszabbodni vagy rövidülni kezdenek): június 21. (nyári) és december 21. (téli).

Napéjegyenlőségek (amikor a nappal és éjszaka egyenlő hosszúak): március 21. (tavaszi), szeptember 23. (ősz).

Hét: nem csillagászati, hanem társadalmi egység.

7 napos: pl. Mezopotámiában és Izraelben,

8 napos: pl. a régi Rómában,

10 napos: pl. Kína, görögök.

Naptárak

Naptár típusok

Szoláris naptár: a naphoz igazított naptár. Ilyen volt pl. a Iulius Caesar reformja utáni római naptár és az egyiptomi.

Lunáris naptár: a holdhoz igazított naptár. Ilyen pl. az iszlám naptár.

Luniszoláris naptár: A kettő összehangolásából származó naptár. Ilyen pl. a babiloni és a görög naptár, a zsidó, a régi római és a kínai naptár is.

A keresztény naptár luniszoláris, a Nap járása az állandó, a Holdé a változó vagy mozgó ünnepeket szabja meg.

Történelmi naptárreformok

Iulius Caesar Kr.e. 46-ban naptárreformot hajtott végre. Ennek elkészítője Szoszigenész csillagász volt az egyiptomi Alexandriából. Az új naptár 365 és $\frac{1}{4}$ napos évből állt, minden negyedik évben szökőnappal. Ennek érdekében 46-ban 445 napos évet tartottak (két soron kívül beiktatott hónappal), hogy helyreálljon a csillagászati és naptári idő összhangja. Azonban így is évente 11' 12'' különbség adódott.

XIII. Gergely pápa 1582. október 4-én vezette be, másnap rögtön október 15. következett. Az után az évszázadok végén már csak a 400-al oszthatóak számítanak szökőéveknek (1700, 1800 és 1900 nem volt szökőév, 2000 igen). A protestánsok ezt 200 évig nem használták még, Magyarországon azonban már az 1588-as Országgyűlés becikkelyezte, Erdélyben pedig az 1590-es. Svédországban azonban csak 1844-ben vették át.

Stilus: az év kezdésének időpontja

Az év kezdésének időpontja fontos tudnivaló az egyes iratok datálásához. Az alábbiakban a kezdőnap szerint csoportosítva látunk néhány évkezdési lehetőséget.

Január 1. (*stilus communis* v. *circumcisionis*) Rómában a téli napforduló utáni újhold volt a konzulok választásának napja. Iulius Caesar tette ezt évkezdetté. Európában csak a XIII-XIV. századtól terjed el.

Március 1. Használták a Meroving- és Karoling-kori Frank Birodalomban, valamint Velencében a XVIII. századig.

Március 15. Rómában a konzuli évek kezdete volt.

Március 25. (*stilus annuntiationis*) Használták Itáliában, Dalmáciában és Nyugat-Európában.

Húsvét (*stilus paschalis*) A XII-XV. századi Franciaországban.

Szeptember 1. Bizánc, az ortodoxia használták.

Szeptember 6. – október 5. között: az őszi napéjegyenlőség közeli újholdkor kezdődik a zsidó év.

December 25. (*stilus nativitatis*) Európában a XV. századig ezt használták.

A hónap napjainak neve

<i>Mai név</i>	<i>Római eredet</i>	<i>Hagyományos magyar név</i>
Január	II. római király, Numa Pompilius egészítette ki a 10 hónapos rendszert, a két arcú Janus áll az év kapujában (<i>ianua</i>)	Boldogasszony hava
Február	Régen az év vége volt (másutt), engesztelő ünnepeket rendeztek (<i>februa</i>)	Böjtelő hava
Március	Mars istenről, a 10 hónapos naptár (amelyet a hagyomány szerint Romulus alkotott) itt kezdődik.	Böjtmás hava
Április	Apru, vagyis Venus isten etruszk neve	Szent György hava
Május	<i>Maius</i> – az idősek tiszteletére, vagy pedig Maio istenről	Pünkösöd hava
Június	<i>Iuniores</i> – a fiatalokról, vagy pedig Iuno istenről	Szent Iván hava
Július	Eredeti neve <i>quintilis</i> , Iulius Caesar meggyilkolása után nevezték el róla.	Szent Jakab hava
Augusztus	Eredeti neve <i>sextilis</i> , Kr.e. 8-ban lett Augustus császárról elnevezve	Kisasszony hava
Szeptember	hetedik	Szent Mihály hava
Október	nyolcadik	Mindenszentek hava
November	kilencedik	Szent András hava
December	tizedik	Karácsony hava

A hét napjainak elnevezése

<i>Magyar név</i>	<i>Római név</i>	<i>Egyházi latin név</i>
Vasárnap	Dies Solis	Dies Domini (feria prima)
Hétfő	Dies Lunae	Feria secunda
Kedd	Dies Martis	Feria tertia
Szerda	Dies Mercurii	Feria quarta
Csütörtök	Dies Jovis	Feria quinta
Péntek	Dies Veneris	Feria sexta
Szombat	Dies Saturnii	Feria septima, Sabbatum

Az idő a vallástörténetben¹

Az ősi kultúrákban megkülönböztetünk kozmikus és történelmi időt.

Kozmikus idő: részekre osztva telik (nap, óra, perc, stb.), történése független az embertől, annak tudatától.

Történelmi idő: a fenti időnek az a része, amelyet az ember „belakik”. Ez az idő hordozza az életünket.

¹ Vö. Matias AUGÉ, „Teologia dell’anno liturgico”, in *L’anno liturgico: storia, teologia e celebrazione*, Anàmnesis 6, Marietti, Genova 1989², 13-21.

A kozmikus időnek mindig szent jellege van, amelynek fordulóin keresztül megnyilvánult valami az „istenségből”. Ezért készítenek naptárakat, követik ünnepekkel az idő forgását. Mircea Eliade szerint régen, az ősi társadalmakban nem létezett „profán idő”, történelem. Az idő mindig szent volt. Az idő körforgásban van, tapasztalták a földművelők. A körforgás azonban reménytelen, nincs benne megváltás, csak akkor, ha kilépünk belőle.

A Bibliában is szerepe van az időnek. Isten az időben szólal meg. A történelem meghatározott cél felé fut. Izrael újdonsága, hogy nem természeti vallás, hanem Isten a történelmen keresztül nyilatkozik meg, tehát történelmi vallásnak nevezhetjük.

Izrael időfelfogásában három fázist különböztethetünk meg:

1. fázis: Kezdetben tudomásul veszik az időt, ami beosztja a világot, de annak része, Isten teremtménye, tehát *nem szent*. A napi ciklust őrzi az esti és reggeli áldozatok szokása, a heti ciklusba igazodik a szombat ünneplése
2. fázis: A földművelés korában az évenként visszatérő mezőgazdasági ünnepeket (mint például a tavaszi legelőváltáshoz tartozó újhold ünnep, a vetési, aratási ünnepek) Izrael hozzákapcsolja az Isten tetteire történő megemlékezéshez, az ünnepek fűzik egy folyamatba JHWH különböző tetteit. Minden nemzedék részese lett ezeknek a tetteknek az ünnepbe való bekapcsolódás által, amely ünnepek az üdvtörténet folytatásai lesznek.
3. fázis: A próféták korában már a jövő is eszkatologikus dimenziót kap: ezzel „belakják” a jövőt is, amely Isten ígéreteinek teljesülése és a világ sorsának betelése lesz. Az ünnepek már az eljövendőre is előkészítnek, azokkal összekapcsolnak (pl. a Pászka ünnepe az eljövendő szabadulással).

Ünnep és ünneplés

Az Egyház ünnepei²

Az Egyház kezdettől fogva a már betelt (Jézus Krisztus üdvözítő tettei) és a még be nem telt (a világ és az egyes ember üdvösségre érkezése) közötti feszültségben élt. Krisztus megváltása egyszer s mindenkorra szólt, de mindenkiben be kell telnie, minden idők embere felé nyitott marad a liturgikus megemlékezésen, anamnézisen keresztül.

Jézus parancsa az utolsó vacsorán erre a megemlékezésre is vonatkozik: ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. A parancsban magában is benne van múlt és jövő: a zsidó pászka vacsora szabadítása, a készülő kereszthalál és feltámadás, valamint az eljövendő nemzedékek megemlékezései. Krisztus halála egyszerre a történelem vége és az eszkatologikus, beteljesülő idő kezdete.

² Vö. Uo., 23-26.

A bibliai ünnepek teológiai struktúrája³

A következőkben az ünnepek négy rétegét nézzük meg.

- a) Az ünnep mint anamnézis. Minden ünnepben történik valamiféle megemlékezés Isten tetteiről, csodáiról, az üdvösségtörténet valamely eseményéről.
- b) Az ünnep mint életfeladat. Az üdvösemény elmesélése felszólít, hogy éljem át újra (pl. Pászka, v. Virágvasárnap – mi is induljunk az Úr elé).
- c) Az ünnep mint elővételezés. Az ünnep nem csak a múlt emléke, felidézése, hanem valamiképpen a jövő kegyelmet közlő jele, szentsége is. A végidőben ez fog majd tökéletesen beteljesedni.
- d) Az ünnep mint az öröm megtapasztalása. A lakoma áldozatok lényege is az Istennel való öröm, osztozás volt. Minden ünnepben megtörténik a találkozás, amelyből öröm fakad.

Példa (csak Önöknek ☺):

Gyertyaszentelő Boldogasszony, Urunk bemutatása a templomban.

- a) Megemlékezünk a bemutatásról, Simeon és Anna találkozásáról és jövendöléséről.
- b) Mi is részesei leszünk, gyertyákkal vonulunk be templomunkba.
- c) A próféták találkoznak a Kiseddel, mi is találkozni fogunk, a mi életünk vége is legyen ilyen „most már elbocsáthatod Uram, szolgádat”, legyen találkozás a fényvel, amely elé az életünk kis fényeivel megyünk.
- d) A szépen átélt ünnepből a személyes találkozás örömét kapjuk.

A liturgikus év

A II. Vatikáni Zsinat Liturgikus konstitúciója (SC) tanítja:

„Az Egyház mint jó édesanya feladatának tartja, hogy isteni vőlegényének **üdvösséget szerző művét** az év folyamán meghatározott napokra szétszítva, **szent emlékezéssel ünnepelje**. Minden héten **vasárnap**, az Úr napjának nevezett napon megemlékezik az **Úr föltámadásáról**, melyet **az esztendőben egyszer**, a legnagyobb ünnepen, **húsvétkor** az Ő boldog szenvedésével együtt **ünnepel**.

Az **esztendő folyamán** pedig **Krisztus egész misztériumát kibontja** a megtestesüléstől és a születéstől kezdve a mennybemenetelen és pünkösdőn át az Úr boldog reménnyel várt eljöveteleig.

A megemlékezés a megváltás misztériumait **az időben megjeleníti**, s ezáltal az Úr erényeinek és érdemeinek gazdagságát föltárja a híveknek, **hogy meríthessenek belőle és betelhessenek az üdvösség kegyelmével**” (SC 102).

Rövid definíciókkal:

A liturgia az üdvösségtörténet megjelenítő átímadkozása.

³ Vö. Uo., 27-28.

A liturgikus év kezdete

Régen a polgári évvel együtt kezdték, nem volt különös jelentősége (lásd a stílusról írtakat).

A XI. századi szakramentáriumokban jelenik meg először az advent első vasárnapjától leírt egyházi év. Az esztergomi liturgiában ennek a vasárnapnak sajátos evangéliuma volt: Jézus jeruzsálemi bevonulása, aki most számárháton mint a századok királya vonul be az egyházi évbe.

A keletiek szeptember elsejével kezdik a liturgikus évet, mert Jézus ekkor tanított először a zsinagógában.

A liturgikus napok

Vasárnap, *dominica*. A feltámadás napja. A 7. napi pihenő (sabbat) áttéve a 8. napra. Az Úr napja (Jel 1,10; Domenica, Dimanche), a II. században a Nap napja is (Sonntag, Sunday), a II-III. században a feltámadás napja (szlávok). A 8. nap az új kezdet, új teremtés szimbóluma. Magyarországon: a vásártartás napja. Vasárnap sosem marad el a liturgikus évben.

Főünnep, *sollemnitas*. A vasárnap szintjén tartott ünnep. Nem csak Karácsony, Húsvét, stb., hanem amit annak nyilvánítanak (főapostolok, Szűz Mária fontosabb ünnepei, stb.)

Ünnep, *festum*. Kiemelkedő ünnepnap, az Úr ünnepe is lehet (pl. Színeváltozás), Szűz Máriáé, szenteké.

Kötelező emléknapi, *memoria obligatoria*. Olyan köznap, amikor megemlékezünk egy szentről, de nincs Dicsőség a misében, illetve semmi más többlet.

Tetszés szerinti emléknapi, *memoria ad libitum*. Mint fent, de helyette lehet köznapot is tartani.

Nyolcad alatti nap, *dies infra octavam*. A Karácsony és Húsvét nyolcada alatti napok ünnep rangúak.

Köznap, *feria*.

Vigília, előesti ünneplés, *vigilia*.

Calendarium Romanum*VI. Pál pápa: „Mysterium Paschalis”*

VI. Pál pápa 1969. február 14-én adta ki motu proprioját *Mysterium Paschalis* kezdőszavakkal „a liturgikus év egyetemes szabályainak és az új általános római naptárnak jóváhagyásáról”. Bevezetőjében a SC 102-105. pontjait foglalja össze, majd két részben tárgyalja a *temporale* (az egyházi év folyamatos időszakos része, amely az egyes időszakok logikáját követi, és nem a naptári napokat) és *sanctorale* (nem csak a szentek ünnepei, hanem minden, inkább naptári naphoz kötődő ünnep) megújítását.

Az első részben a pápa a túl sok vigíliáról és nyolcadról ír, amelyek ellen már Szent X. Pius és XXIII. János pápák is szorgalmazták Húsvét szerepének kiemelését. XII. Pius pápa 1951-ben a húsvéti vigília ünneplését éjszakára tette, majd 1955-ben megújította a Húsvét rendjét. Ez a mostani rendezés is azt szolgálja, hogy Krisztus misztériuma az egész évben kibontakozhassék.

A második rész a szentek ünneplésével foglalkozik. Az ő ünnepeik is Krisztus húsvéti titkát hirdetik, azonban ne nyomják el a liturgikus évet. Differenciálni kell továbbá az egyetemes érvényű és a helyi szentek kultusza között.

Egyetemes szabályok a liturgikus évről és naptárról

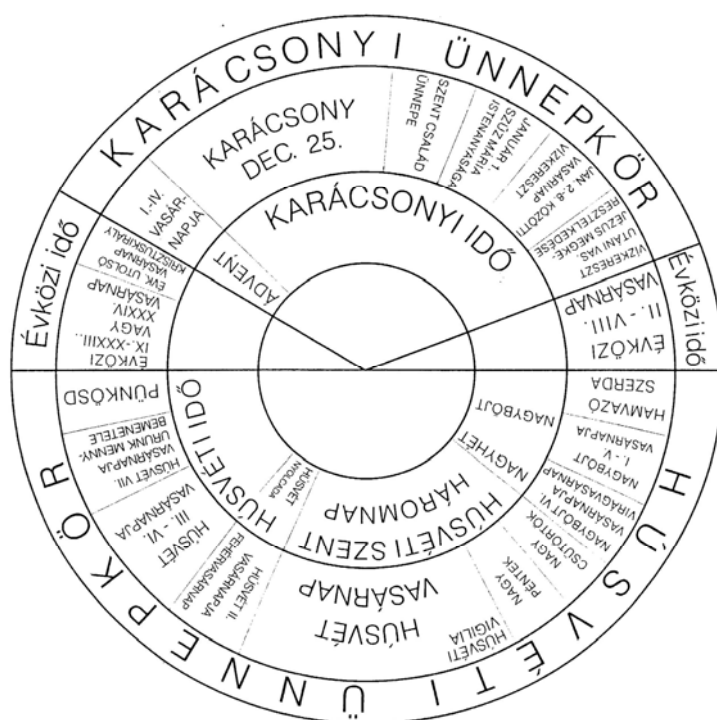
Az új naptárat megelőző egyetemes szabályok többek között a következőket tanítják.

Liturgikus napok: 24 órát tartanak, az egyes főünnepeknek csak a *megülése* kezdődik az előestén.

Vasárnap: A legelső a napok között, csak főünnep vagy Úr ünnepe előzheti meg, de az sem adventban és nagyböjtben. Kivéve: Szent Család, Urunk megkeresztelkedése, Szentháromság vasárnapja, Krisztus Király ünnepe. Esetleg Vízkereszt, Mennybemenetel és Úr napja.

Az egyházi évnél hangsúlyozza, hogy a Mennybemenetel és Pünkösöd közötti időben a Szentlélek várása áll a középpontban.

Megkülönböztetünk általános és részleges naptárat. Az általános a római, ezen belül lehet tartományi vagy nemzeti naptár (pl. Magyarországon magyar szentekkel, stb.), egyházmegyei (védőszent, székesegyház felszentelése, stb.), szerzetesi (rendalapító ünnepe, rend védszentjei, stb.), templomi (a búcsú ünnepe, oltárok, szent ereklyék ünnepei).

Az egyházi év kialakulása

A Nagyhét liturgiája

Jóllehet az egyházi év központi magva a Szent Háromnap, azonban mégis értelmesebb az egész Nagyhétet mint egységet kezelnünk, amelyen belül kibontakozik a megváltás műve.

Virágvasárnap, az Úr szenvedésének vasárnapja

Nagyböjt hatodik vasárnapjával veszi kezdetét a nagyhét, amelyben napról napra kibontakozik és megjelenül Jézus Krisztus húsvéti misztériuma. Ennek a hétnek első vasárnapja Virágvasárnap, melyet más nyelvek a „pálmák vasárnapjának” is neveznek.

Az ünnep tartalma

Az Egyház ezen a napon is arra vállalkozik, hogy az üdvösségtörténet eseményeit megjelenítse, beleépítve azt a teológiát is, amelyet kétezer éves életével teremtett meg hozzá és belőle. Az események sokasága és a mondanivaló sokrétősége miatt nem lehet egyszerűen meghatározni, hogy mit is ünneplünk ezen a napon.⁴

Jézus földi működésének végén fölmegey Jeruzsálembe, ahol messiásként fogadja a nép. Mi is hozsannázva vonulunk be a templomba, dicsőítjük Megváltónkat, majd az evangéliumban egészen a sírbatételig tekintünk előre a Nagyhétbe.

Jézus húsvéti misztériumát akarjuk előre átélni ebben a liturgiában. A bevezető intelem figyelmeztet, hogy maga Jézus is átélte ezt, ugyanis „ezt a misztériumot akarta beteljesíteni, amikor fölment városába, Jeruzsálembe”.

Jézus világosan, előre látja szenvedését és halálát, sőt minden körülményt. Ezért gondoskodik előre a szamárcsikóról, az utolsó vacsora megszervezéséről, ezért siratja meg a vesztébe rohanó Jeruzsálemet, így jövendölheti meg Péter háromszoros tagadását. Ez az előrelátás erősíti meg hitünket: nem véletlenül, a körülmények és események következtében halt meg Jézus a kereszten, hanem nagy tudatossággal készült életét adni értünk.⁵

A jeruzsálemi bevonulás Lázár feltámasztása után történik, sokak számára világossá vált már, hogy Jézus a Messiás. Ez a felismerés nyilvánul meg az ifjúság hozsannázásában. Ha az ifjak elhallgatnak, „a kövek fognak megszólalni”⁶ — olvassuk Lukács evangéliumában. Az Egyház érzi ezt a felelősséget, ezért hozsannázik minden szentmisében.⁷ Ennek a kitörő dicsőítésnek kötelező voltát jól megvilágítja Barsi Balázs egy gondolata, mely szerint az egész teremtett világ tiszta ajándék, amely csak akkor létezik ajándékként, ha a megajándékozott azt átveszi és elfogadja. Minden, Istennek kimondott „köszönöm” világot fenntartó erő, a liturgia pedig, mint nagy és közös hálaadás, ezt a világfenntartást egyetemes mértékben valósítja meg.⁸ Ha ebbe a gondolatmenetbe illesztjük bele a virágvasárnapi ujjongást, megérthetjük, hogy Jézust, aki halottakat támasztott föl, és aki bevonulásával teljesíti Zakariás próféta jövendölését, miért fogadja Jeruzsálem ilyen elfojthatatlan örömmel.

⁴ Barsi Balázs: Hozsannától allelujáig 23. l.

⁵ Gál Ferenc gondolata in: Barsi-Gál Hozsannától allelujáig 20. l.

⁶ Lk 19,40

⁷ Gál Ferenc gondolata in: Barsi-Gál Hozsannától allelujáig 21. l.

⁸ Barsi Balázs: Hozsannától allelujáig 33. l.

A jeruzsálemi dicsőséges bevonulásban Jézust Messiásként, békét hozó királyként ünnepeljük. A passióban azonban már halljuk szenvedését és halálát. Ez a szenvedés tulajdonképpen már a bevonulással kezdetét veszi, amikor János evangéliumában így szól Jézus: „*Elérkezett az óra, amikor megdicsőül az Emberfia*”⁹

Virágvasárnap története

Első komoly emlékünk az ünnepről Eteria „Útinaplójában” található. Ebben az 1884-ben felfedezett kéziratban egy zarándoknő leírásából ismerhetjük meg a jeruzsálemi egyház IV. század végi ünneplését.

A naplóból kiderül, hogy ezzel a nappal kezdődött meg Húsvét hete, amit a jeruzsálemiek Nagyhétnek neveztek.¹⁰ Déli egy órakor gyülekeznek a hívek az Olajfák hegyén álló templomban, az Eleonban, ott délután három óráig imádkoznak és énekelnek, majd fölmennek az Imbomonra, arra a helyre, ahonnan az Úr a mennybe emelkedett. Ott mindnyájan leülnek, csak a diakónusok maradnak állva. Délután öt óráig imádkoznak, énekelnek és olvasmányokat hallgatnak itt, akkor pedig felolvassák a jeruzsálemi bevonulásról szóló evangéliumot és hozsannát mondanak. Mindnyájan gyalog indulnak le az Olajfák hegyéről, fiatalok és öregek, gyerekek, szülők karonülő gyermekeikkel, némelyiket nyakukban hozva mind ágakat tartanak, és úgy vezetik le a püspököt a hegyről, mint egykor az Urat. Antifónákat énekelnek egész úton, mindegyikre felelik: „Áldott, aki az Úr nevében jön.” Este, későn érkeztek meg az Anasztaziszba, ahol elvégzik a lucernáriumot, imádkoznak a keresztnél, majd elbocsátják a népet.¹¹

Ez az egész ünnepélyes bevonulás délután van, miután délelőtt elvégezték mindazt a liturgiát, amit vasárnap szoktak, azzal a különbséggel, hogy nem a szokott módon, a feltámadás helyén, az Anasztaziszban gyülekeztek, hanem a Golgotán, a Martyriumban, onnét vonultak az Anasztaziszba.

Jeruzsálemben a VII. és a XI. században is megtartják ezt a körmenetet, innen származik át először Perzsiába és Edesszába, a VI. században majd Konstantinápolyba a IX-X. században, végül pedig az egész keleti egyházba, bár itt pálmát sosem szenteltek.¹²

Nyugaton ezt a vasárnapot az első évezredben inkább a szenvedés jellegzi, ekkor olvassák a passiót, Nagy Szent Leó pápa (440-461) az Úr szenvedéséről ezen a napon tart beszédeket¹³. Amint az egész nagybőjt összekapcsolódik a Húsvét vigíliáján történő keresztelésre való előkészülettel, úgy ez a vasárnap is jelentős szerepet tölt be a szentség vétele felé vezető úton. A gall és a hispán egyházakban ezen a vasárnapon fejezték be a keresztelendők előkészítését, megtanították nekik a hitvallást. Ennek átadása, a Traditio Symboli szigorúan szóban történt, nem volt szabad ugyanis az üldözések és az új tagok árulásától való félelem miatt leírni ezt.¹⁴ Ezen a napon néhány helyen elkezdtek lenyírni és megmosni a keresztelendők haját, amiről *captilavion*nak is nevezik az ünnepet.¹⁵ A VIII. században a katekumenátus intézménye megszűnt, ezzel

⁹ Jn 12,23

¹⁰ Eteria útinaplója 31. (100. l.)

¹¹ Eteria útinaplója 31,4. (101. l.)

¹² Artner Edgár: Az egyházi év Edgár: Az egyházi év 132. l.; dokt 74. l.

¹³ Sermones de Passione Domini

¹⁴ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 72. l.

¹⁵ Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet, SzIT, 1933. 137. l.

Virágvasárnap jellegében is mind inkább előtérbe került a jeruzsálemi bevonulás motívuma.

Körmenetet nyugaton először Szent Ambrus említ. A pálmaszentelés első nyoma a bobbioi *Sacramentarium Gallicanum*-ban van, a VIII. század körül együtt van tehát a teljes szertartás: pálmaszentelés és körmenet.

A körmenetben pálmát vittek, mely a győzelmet jelenti. Szent Ágoston szerint ez Krisztus Urunknak a hálál és az ördög fölött aratott győzelmét szimbolizálja, valamint olajágat is vittek, ez a békére és irgalmasságra emlékeztetett.¹⁶ Hajdan Spanyol- és Franciaországban a pálma- és olajágakon kívül rudakra tűzött virágcsokrokat is szenteltek, amiről *pascha floridum*-nak hívták ezt a vasárnapot. Florida államot 1512 Virágvasárnapján fedezték fel a spanyolok, innen kapta mai nevét.¹⁷

A középkorban a virágvasárnapi körmenetet dramatizálják, Krisztust az evangéliumos könyv, vagy a zöld ágakkal feldíszített kereszt jelképezte. Németországban egy fából készült, zöld ágakkal felékesített szamarat is körülvezettek, mely kerekeken gurult, rajta ült Jézus szobra, amit Nagyszerdáig a templomban tiszteltek (Palmesel). Angliában szentségi körmenetet tartottak ezen a vasárnapon.¹⁸ Bayeux-ben a szent kereszt volt a középpont, de a város védőszentjeinek relikviáit is magukkal vitték, ugyanígy Besançonban.¹⁹



A középkori magyar egyházakban is kellő fénnel tartották meg ezt a szertartást. „A körmenet kiment arra a helyre, ahol az ágak megáldása történt. A szentelés rítusához kapcsolódó nagy antifónák lépésről lépésre a hívők elé tárják az eseményeket. A processio visszaindult, s a templom kapujához érve egy magaslatról elkezdték a gyermekek a liturgia főénekét, a *Gloria laus et honor*-t. Ezután a körmenet megállt, s a gyermekek megjelenítették a Virágvasárnap eseményeit (*Pueri Hebreorum tollentes ramos*), miközben néhány gyermek gallyakat terített a körmenet elé. Majd a *Pueri Hebreorum vestimenta prosternabant* éneklése közben a gyermekek ruhát terítették a körmenet elé. Ennek végeztével valamennyien hódolattal borultak le a kereszt előtt, valamennyien Jeruzsálem ünneplő népévé váltak, s csak ezután hangzott fel az *Ingrediente Domino*, amellyel a körmenet a templomba belépett. Az ősi esztergomi rítus az ének és esemény tökéletes összehangoltságára építette föl a szertartást.”²⁰

¹⁶ Artner Edgár: Az egyházi év 134. l.

¹⁷ Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet, SzIT, 1933. 138. l.

¹⁸ Artner Edgár: Az egyházi év 133. l.

¹⁹ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 78. l.

²⁰ Török József: Adoremus, Bp. 1977. 117. l.



Passió énekléséről Eteria zarándoknő még nem tesz említést ezen a napon. Rómában már a VIII. századtól megtaláljuk, a XV. századtól pedig kötelező a celebránsnak felolvasnia, vagy pedig elénekelnie a szenvedéstörténetet ezen a vasárnapon.²¹

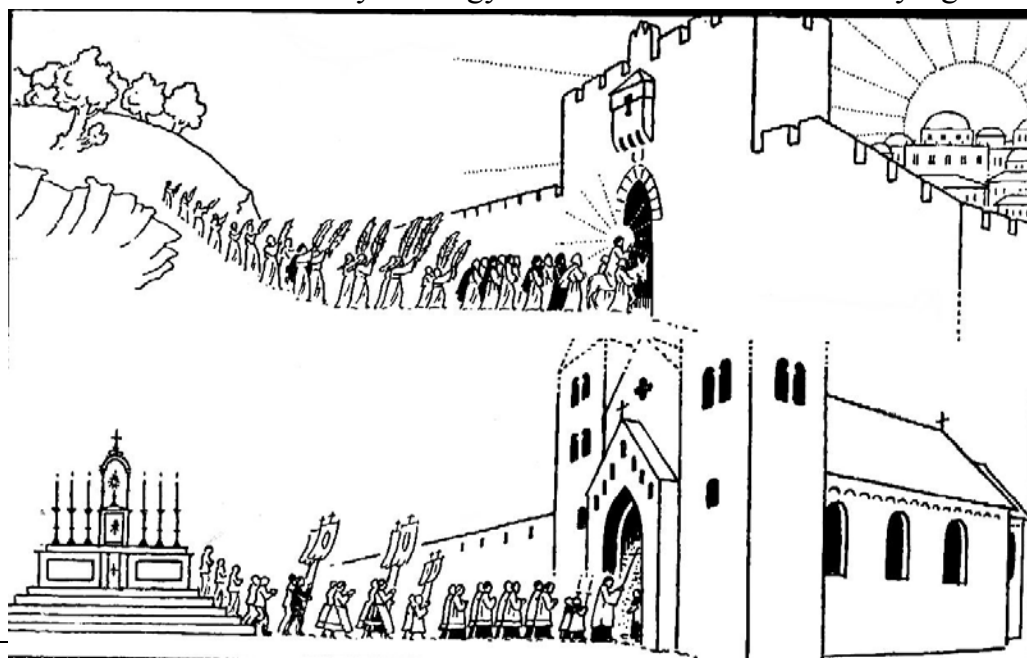
1570-ben, az Szent V. Piusz által kiadott *Missale Romanum*ban a pálmaszentelés és a körmenet nem más, mint a középkorban a *missa sicca* mintájára kialakult rítus kodifikációja.

Virágvasárnap liturgiája

A szertartás felvonulással kezdődik a barkaszentelés helyére. Ez lehetőleg legyen a templomon kívül, pl. a templomkertben, közeli kápolnában, vagy legalább a templomban a szentélyen kívüli helyen. A pap bevezetője után könyörgés, majd tömjénbetétel, a szenteltvízzel való meghintés után tömjénezés, az evangélium éneklése és végül a körmenet indítása. A hívek barkával a kezükben énekelve vonulnak be a szentmisére. Ez a bevonulási körmenet megjeleníti Jézus megérkezését Jeruzsálembe, ezzel a processzióval mi magunk is megérkezünk a Nagyhét misztériumába.

Az oltárhoz érve mindenki a helyére megy. A szentmise a kollekta könyörgéssel folytatódik.

A liturgikus évek megfelelő passiót éneklő a kórus, Jézus halálának említésénél mindenki letérdel és csendben imádkozik.



²¹ Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet, SzIT, 1933. 139. l.

Error! Style not defined.

Rész	Felépítés
I. forma: Körmenet	<ul style="list-style-type: none"> • Templomon kívül gyülekezés barkákkal • A pap piros palástban odavonul, közben antifóna: Hozsanna, Dávid fia néked • Keresztvetés, köszöntés, intelem • Ágak megszentelése (könyörgés + szenteltvízhintés) • Evangélium (A: Mt 21,1-11; B: Mk 11,1-10; C: Jn 12,12-16) • Ad lib. rövid homília (ha alkalmas, de inkább magyarázat, buzdítás), menet indítása • Menetben énekek: Jeruzsálem gyermeknépe, Dicsőség és dicséret • Templomhoz érve: Amikor Jézus a szent városba
II. forma: Ünnepélyes bevonulás	<ul style="list-style-type: none"> • Templomban vagy előtte gyülekezés, de nem minden hívővel • Templomhajóban látható helyen barkaszentelés, evangélium • Templomon át bevonulás a szentélybe
III. forma: Egyszerű bevonulás	<ul style="list-style-type: none"> • Nem a fő misében
Mise	<ul style="list-style-type: none"> • Ha körmenet vagy ünnepélyes bevonulás volt, mindjárt a Kollektá következik. • Egyéb misék az Introitussal kezdődnek • Evangélium: Passió (Mt, Mk, Lk, de lehet mindig Mt). • Sajat prefáció

Nagycsütörtök*Az ünnep neve*

A IV. századtól kezdődően nevezik ezt a napot *Coena Dominine*nek, az utolsó vacsorára utalva. Az V. századtól *Natale calicis*nek is hívják, a kehely születésnapjának, szintén az utolsó vacsorán törtétek miatt. Németországban a XII. századtól *Gründonnerstag*-nak hívják, ami latinul *Dies viridium*, azaz zöldcsütörtök.

Ennek az elnevezésnek több magyarázata is van. A legkézenfekvőbb talán az ezen a napon fogyasztott zöld saláták, illetve füvek és főzelékek, melyeket a pászkavacsora emlékére ettek. Vannak, akik a III. Ince pápa (1198-1216) előtt, a hamvazószerdán kivezetett vezeklők nagycsütörtöki visszafogadásának miséjében használt zöld miseruha színére vezeték vissza az elnevezést.²² Az 1483-as Eychman féle *Vocabularius praedicatorum* a bűnnélküliséget jelét látta benne: a vezeklőket visszafogadják, a száraz ág kiszöldül, élővé lesz. A régi bajor tájszólás alapján *Grinerdonnerstag*nak is érthetjük, *dies flentium*nak, azaz sírócsütörtöknek, szintén a visszafogadott vezeklők miatt, akik a bánat könnyeit sírták.²³ A templom előtt leborultak a vezeklők, majd az 50. zsoltár hangjai mellett vezették be őket a templomba, melynek minden ajtaját kitárták annak jeléül, hogy milyen készségesen fogadja vissza őket az Egyház.²⁴ A vezeklők miatt nevezték még *dies indulgentiae*nek,

²² Szunyogh Xavér: Magyar-Latin Misszálé 449. l.

²³ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 88. l.

²⁴ Artner Edgár: Az egyházi év 142. l.

illetve *dies absolutionis*nak is. Angliában a lábmosásról *dies mandati*-nak hívták, másutt pedig *dies competentium*-nak, mert ezen a napon mondták fel (*redditio symboli*) a keresztségre készülő hittanulók a virágvasárnap megkapott hitvallást, és ezen a napon kenték meg őket olajjal.²⁵

Nagycsütörtök története

Keleten a IV. században már megünneplik, amint ezt Eteria zárandoknő naplójából tudjuk. Jeruzsálemben, miután a napi, szokásos szertartásokat elvégezték, így folyt az ünneplés:

„De mielőtt a szertartás véget érne, megszólal az archidiakónus és ezt mondja: »Az éjszaka első órájában legyünk mindnyájan az Eleona templomában, mert nagy fáradság vár ma ránk ezen az éjszakán«. Amikor tehát véget ért a szertartás a Martyriumban, a Kereszt mögé mennek, ahol csak egyetlen himnuszt mondanak, egy könyörgést végeznek, a püspök bemutatja ott az áldozatot, és mindnyájan megáldoznak. De ennek a napnak kivételével az egész év folyamán sohasem végeznek felajánlást a Kereszt mögött, csak ezen a napon. Amikor tehát ott is véget ért a szertartás, az Anasztasziszba mennek, egy könyörgést mondanak, megáldják szokás szerint a katekumeneket s a hívőket is, és véget ért a szertartás. És így mindenki siet haza, hogy étkezzen, mert alighogy megétkezett mindenki, az Eleonra megy, abba a templomba, amiben az a barlang van, amiben ezen a napon volt az Úr a tanítványaival. Ott éjszaka egy bizonyos óráig, talán az ötödikig folyamatosan himnuszokat s a napnak és a helynek megfelelő antifónákat mondanak, hasonlóképpen olvasmányokat is olvasnak, könyörgéseket iktatnak közbe, és felolvassák az evangéliumnak azokat a részleteit, ahol az Úr ezen a napon tanítványaival beszélt, ami ebben a templomban van.»²⁶

Nyugaton Szent Ágostontól tudjuk, hogy két szentmisét mondanak ezen a napon Afrikában. A III. Karthágói Zsinat 397-ben született 29. kánonja is ezt igazolja. Rómában, a VII. században két szentmise van. Az egyiket déli 12 órakor a pápa mondta. Ebben a szentmisében szentelte meg az olajakat a pápa. Ebből a szentmiséből hiányzott a katekumenek miséje, azaz az igeliturgia, mert ennek helyén volt a vezeklők visszafogadása. A másik mise este felé volt az Úr vacsorájának emlékezetére a római plébániatemplomokban.²⁷

A *Sacramenterium Gelasianumban* három mise van: a vezeklők visszafogadásakor, az olajszenteléskor és az esti órákban. A VIII. század végére az esti mise lassan áttevődött a délelőtti órákra (hora tertia: de. 9 óra).²⁸

A vezeklők visszafogadása

A VIII. századra a nagyszámú felnőttkeresztelek eltűnnek, ennek megfelelően a nagybőjt sem elsősorban az erre való készület jegyében telik. Előtérbe kerül a személyes megigazulás újabb lépése: a bűnbánat. A XII-XIII. századig a nyilvános bűnösök, illetve akik valamilyen nagy bűnnel vádolták magukat, gyóntatójuk mérlegelése és a vezeklőkönnyvek által előírt módon rótták le bűneik adóját. Nyilvános vezeklésüket hamvazószerdán kezdték, amikor megjelentek lelkiatyjukkal együtt a

²⁵ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 89. l.

²⁶ Eteria útinaplója 35. (103. l.)

²⁷ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 89. l.

²⁸ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 90. l.

püspök előtt, lenyírt hajjal, mezítláb. A püspök, miután elfogadta vezeklésüket, hamut hintett rájuk és durva szövetből készült vezeklési ruhát adott rájuk, majd a püspök parancsára kiutasították őket a templomból.

A vezeklőket nagycsütörtökön fogadták vissza ünnepélyesen. A vezeklők a templom kapujánál borultak le, kezükben nem égő gyertyával. A püspök kiment, és beszédet intézet hozzájuk, az ajtónál újra leborultak, majd a püspök bevezette őket a templom közepére, miközben így hangzott az ének: „Mondom nektek, örülnek az angyalok egyetlen bűnösön, aki bűnbánatot tart.” Maga a püspök pedig így énekelt: „Örülöd kell fiam, mert testvéred, aki meghalt, feltámadt, elveszett és megtaláltatott.” Ez után következik a visszavétel hat hosszabb feloldozási imádsággal, majd szenteltvízzel meghinti, megtömjénezi őket és búcsúban részesíti mindnyájukat.²⁹

Olajszentelési mise

A püspöki székesegyházakban ezen a napon az egyházmegye papsága együtt misézik püspökével. A krizma, a keresztelendők és a betegek olajának megáldásán kívül a papság megújítja papi ígéretét, amelyet az egyházi rend szentségének felvételekor tett. A szentmise végeztével a sekrestyében a püspök a szent olajok tisztelésére és használatára buzdítja a papságot. Ezután az olajokat kis üvegekben a templomokba viszik.

Az olajak megáldásának alapvető mai rendje:

- Betegek olajának a kánon záródoxológiája előtt (*Per ipsum*).
- Katekumenek olajának megáldása a *Postcommunio* könyörgés után
- Krizma szentelése ez után. Részei: aromát kever az olajba a püspök, könyörgés, rálehelés (tetszés szerint), konszekrációs ima kitárt karral, amelynek epikletikus részét a koncelebráns papok is együtt mondanak.

Esti mise az utolsó vacsora emlékére

Rész	Felépítés, tudnivalók
Igeliturgia	<ul style="list-style-type: none"> • Dicsőség alatt harangok, csengők, utána elnémulnak. • Oly.: Kiv 12,1-14: Pászka vacsora parancsa. • Sztlecke: 1Kor 11,23-26: az Euk. alapítása. • Ev.: Jn 13,1-15: A lábmosás. • Homília: Euk., papi rend, testvéri szeretet parancsa
Lábmosás	<ul style="list-style-type: none"> • ÉE 809. <i>Tudván Jézus, hogy eljött órája</i> • ÉE 812. <i>Új parancsot adok néktek</i> • Egyetemes köny.
Eukarisztia liturgiája	<ul style="list-style-type: none"> • Off.: ÉE 810. <i>Hol szeretet</i> • I. Euk. imádság, benne saját részek.
Oltáriszentség átvitele	<ul style="list-style-type: none"> • Tömjénezés, vélummal, kereplővel, gyertyával őrzési helyre viszik • Rövid adorálás • Oltárfosztás (ÉE 813. <i>Elosztották maguk között</i>) • Szervezett virrasztás

²⁹ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 92. l.

Olvasmányok

A három olvasmány elmondja az ünnep lényegét: az ószövetségi pászka helyébe lépő új áldozat és jel, az utolsó vacsora emléke, és a lábmosás jelentősége.

Lábmosás

A lábmosás sajátos szertartása Nagycsütörtöknek. Benne Jézus nem szavával tanít, hanem, ahogyan földi életében gyakran tette: példájával nyilatkoztatja ki, hogy Isten nem felülről néz le ránk, hanem alulról, mint egy szolga, megmutatja, hogy az ítélő Isten egyúttal alázatos szeretet.³⁰

A lábmosás szertartásában egy az egyben Jézus utolsóvacsorai tetteire emlékezünk, melyet számunkra a szeretett tanítvány, János apostol örökített meg:

„A Húsvét ünnepe előtt Jézus tudta, hogy eljött az ő órája, hogy átmenjen e világból az Atyához, mert szerette övéit, akik a világban voltak, mindvégig szerette őket. A vacsora alkalmával, amikor az ördög már szívébe sugallta Júdásnak, az iskarióti Simon fiának, hogy elárulja őt, Jézus tudva, hogy mindent kezébe adott az Atya, és hogy Istentől jött el és Istenhez megy, *fölkelt a vacsorától, letette felsőruháit, fogott egy kendőt és maga elé kötötte. Azután vizet öntött a mosdótálba, és mosni kezdte a tanítványok lábát, majd megtörölte a kendővel, amely a derekára volt kötve.* Amikor odaért Simon Péterhez, az így szólt hozzá: „Uram, te mosod meg az én lábamat?” Jézus azt felelte neki: „Amit teszek, azt te most nem érted, de majd később meg fogod érteni.” Péter erre így szólt: „Az én lábamat ugyan meg nem mosod soha!” Jézus azt felelte neki: „Ha nem moslak meg, nem lesz részed velem.” Akkor Simon Péter ezt mondta: „Uram, ne csak a lábamat, hanem a kezemet és a fejemet is!” Jézus azt felelte: „Aki megfürdött, annak elég, ha csak a lábát mossák meg, akkor egészen tiszta.”³¹

A Péterrel folytatott párbeszédéből kiderül, hogy a láböblítés a kisebb gyengeségektől tisztít meg jelképesen, az apostolok ugyanis — az áruló Júdás kivételével — tiszták, a Jézussal és tanításával való érintkezés, kapcsolat révén.³² A hivatalos Anyaszentegyház nem látott a lábmosásban sohasem szakramentális jelleget, annak szimbolikus jelentése kiderül Jézus szavaiból: „*Ha tehát én, az úr és a mester megmostam a lábatokat, nektek is meg kell mosnotok egymás lábát. Mert példát adtam nektek, hogy amint én tettem veletek, ti is úgy tegyetek.*”³³

A lábmosást magát a kereszténység a kezdetektől fogva gyakorolta, de meg kell különböztetnünk az Úr Jézustól ajánlott, bármikor és bárhogy elvégezhető szeretetszolgálatot attól a rituális megemlékezéstől, amellyel a liturgia résztvevői az isteni Mestert utánozzák, és amelynek csak Nagycsütörtökön van helye.³⁴ Az előbbit már Szent Pál is említi a Timóteushoz írt levelében: „*Az özvegyek sorába csak olyant szabad választani, aki legalább hatvan éves, aki csak egyetlen férfi felesége volt, s akinek jótetteiről tanúskodnak; aki gyermeket nevelt, vendégszerető volt, a szentek lábát mosta, és segített a nyomorúságban sínylődőkön.*”³⁵

³⁰ Barsi Balázs: Hozsannától allelujáig 44. l.

³¹ Jn 13,1-10

³² Jn 13,3

³³ Jn 13, 14-15

³⁴ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 95. l.

³⁵ 1Tim 5,9-10

A vendégek iránti alázatos szeretetről tanúskodó lábmosást a keresztény ókor hívei igen kedvelték, az Atyák pedig nagyon ajánlották. Szent Benedek Regulájából ismert, hogy kétféle lábmosás volt a monostorokban. Az egyik fajtája a vendégek részére nyújtotta a szeretet adta felüdülést, amikor akár minden nap megmosták azok lábát, a másik fajtáját pedig a testvérek egymás között gyakorolták, amikor hetente egy alkalommal, szombaton estefelé megmosták egymás lábát.³⁶

A liturgikus lábmosást az Egyház *mandatum*nak nevezi a latin szertartás első szaváról, melyben az Úr Jézus szavait idézi: „*Új parancsot adok nektek, hogy szeressétek egymást; ti is úgy szeressétek egymást, ahogy én szerettelek titeket.*”³⁷

Már Szent Ágoston említi ezt az idejében helyenként dívó szokást, melyet szerinte helyenként azért hagytak el, nehogy valaki összetévevessze a keresztséggel. Ezt az elhagyást a 694-ben megtartott XVII. toledói zsinat helytelenítette és meghagyta, hogy minden püspök és pap mossa meg e napon az Üdvözítő példájára alattvalói lábát. A 12. római ordóban csak tizenkét alszerpap lábát mosta meg a pápa, a XV. század óta pedig már tizenhárom szegényét. Ennek magyarázata talán Nagy Szent Gergelyre megy vissza, aki a legenda szerint minden nap tizenkét szegényt vendéglelt meg asztalánál, míg egy nap jutalmul tizenharmadikként egy angyal, vagy maga az Úr Jézus jelent meg.³⁸

Katolikus országok királyi udvaraiban maguk a fejedelmek is elvégezték alattvalóikon a lábmosást. Ezt tette már a X. században Róbert francia király, de így tett hajdan a magyar és a spanyol király is.³⁹

Ma minden templomban végezhető lábmosás tizenkét férfiemberrel az evangélium után.

Az Oltáriszentség elvitele

Mivel Nagypénteken nincsen szentmise, a pap és a hívek áldoztatására a Nagycsütörtökön konszekrált Eucharisziából el kellett tenni. A X. századig ünnepélyesség nélkül a *sacrarium*ban őrizték és a következő napon az oltárhoz vitték. A XI. században figyelembe kellett venni egyrészt az Oltáriszentséget támadó eretnokségeket, másrészt pedig a hívek fokozódó tiszteletét az Eucharisztia iránt. Ezért 1076-ban Avranches-i János roueni érsek úgy rendelkezett, hogy ünnepélyes menetben kell az Oltáriszentséget őrzési helyére vinni. A XI. századtól kezdve az őrzési helyen ünnepélyes sírt csináltak, virágdíszekkel és gyertyák százaival, ahol a hívek húsvét hajnaláig adorálhattak.⁴⁰

Az oltárfosztás

„Az oltárfosztás, és a 21. zsoltárnak az éneklése bevezet minket a vérrelverítkezés misztériumába. Az oltár maga Krisztus. Most díszeitől megfosztva áll. Mintegy az apostoloktól elhagyott, minden emberi vigasztalástól megfosztott Jézus képe”.⁴¹

³⁶ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 96. l.

³⁷ Jn 13,34

³⁸ Artner Edgár: Az egyházi év 153. l.

³⁹ Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet, SzIT, 1933. 146. l.

⁴⁰ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 105. l.

⁴¹ Barsi Balázs: Hozsannától allelujáig 44. l.

Az oltárfosztás latin neve: *denundatio altarium*, az oltárok lemeztelenítése. Közben a kar a 21. zsoltárt énekli a *Dividunt sibi vestimenta mea et de vesta mea mittunt sortem*⁴² antifónával. Az oltár díszektől való megfosztását először az első római ordó tartalmazza. Régen az oltárt minden szentmise után lecsupaszították, amint a családban is leszedik étkezés után az asztalt. Később aztán, amikor az oltár már egyre inkább Krisztust jelentette, a leszerelést is ezzel hozták kapcsolatba: Krisztus elhagyatottsága, ruháitól és mindenétől való megfosztottsága jelenik meg a teljesen lemeztelenített oltárban. Összhangban van ezzel a 21. zsoltár: *Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?*⁴³

Az oltármosás

A középkorban az oltárokat vízzel kevert borral mosták le. Erről leghamarabb Szevillai Szent Izidor emlékezik meg. Eredete valószínűleg a gyakorlatban keresendő: a Húsvét előtt a templom padozatát, falait is megmosták, ezzel együtt került sor az oltár lemosására is.⁴⁴

A borral és vízzel lemosott oltárt sok helyütt ágakkal is ledörzsölték, melynek Durandus a következő szimbolikus jelentést tulajdonítja: A bor és a víz jelenti a vért és a vizet, mely az Úr átdöfött oldalából folyt, az ágak pedig a tövisszorosít; vagy a bor Magdolna kenőcse, mellyel az Úr lábait megkenete, a víz az ő könnyei, az ágak pedig haját jelképezik. Szaniszló József a következő jelképeket kapcsolja az oltár leszereléséhez: nincs mise húsvétig; a gyász jele; Krisztust megfosztották ruháitól; Izajás jövendölése szerint *Nem volt szép alakja, sem ékessége, hogy megnézzük őt, és nem volt olyan külseje, hogy kívánjuk őt*⁴⁵; Krisztus halálakor a jeruzsálemi templom kárpitja kettéhasadt; Krisztust elhagyták övéi.⁴⁶

Az oltármosás ma nem része a liturgiának.

Nagypéntek

Az ünnep tartalma, teológiája

Nagypénteken történeti lefolyásában tárul elénk Húsvét misztériumának első szakasza. A történelem egyedülálló pillanata ez: összeütközik Isten legmesszebbmenő leereszkedése és az ember lázadása. Ez a lázadás itt éri el tetőfokát és ölt egyetemes méreteket. Ebben a helyzetben, amikor az emberiség bűne tetőzött, Jézus az egész emberiség nevében bemutatta hódolatát és engedelmességét az Atyának. A gyűlöletet, a lázadást, a durvaságot használta fel, hogy bemutassa szeretetét és irgalmát. Ebből a hódolatból, amelyet az Fiú bemutatott, az Atya felé több dicsőség és hálaadás sugárzott az Atyára, mint amit az emberiség a történelem folyamán megtagadott, illetve megtagad tőle. Ezzel a tettel Krisztus engesztelte is az Atyát, bűneinket fölvitte a keresztre, azokért elégtételt adott. A bűn minden következményét vállalta: a szenvedést és a halált, amik révén teljességgel osztozott emberségünkben, és amik által mi is részesülhetünk az ő sorsában, a feltámadásban.⁴⁷

⁴² Elosztották maguk között ruháimat, és köntösömre sorsot vetettek.

⁴³ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 102. l.

⁴⁴ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959.. 103. l.

⁴⁵ Iz 53,2

⁴⁶ Artner Edgár: Az egyházi év 152. l.

⁴⁷ Gál Ferenc gondolata in: Barsi-Gál Hozsannától allelujáig 48. l.

Nagypéntek nevei

A zsidók a pénteket *parascevenek*, azaz *előkészületi nap*nak hívták, mert ezen a napon kellett mindent előkészíteniük a szombati nyugalom napjára. A kereszténység ezt az elnevezést csak egyetlen napra, a Nagypéntekre tartotta meg, mert ezen a napon készítette elő Üdvözítőnk kereszthalálával a húsvéti feltámadás dicsőségét.⁴⁸

Görögül nevezték ezt az ünnepet *πασχα σταυρωσιμον*-nak, azaz *a keresztfeszítés Húsvétjának*⁴⁹, *η ηαγια και μεγαλη παρασκευη*-nek, valamint *λειτουργια του προηγιασμενου*-nak, ami latinul *missa praesanctificationum*⁵⁰, azaz *előszenteltek miséje*, amely elnevezést görög katolikus testvéreink ma is használnak liturgiájukban. Az *előszenteltek* elnevezés abból adódik, hogy ezen a napon nem mutat be szentmisét az Egyház, hanem csupán az előző nap átváltoztatott Oltáriszentséget veszi magához.

Szent Ambrus szerint ez „*dies amaritudinis, quo ieiunamus*”⁵¹, tehát böjti nap, nem az ünneplés napja. Annak dacára, hogy a császári rendelkezések szerint ez a nap törvénykezési szünet, az *apostoli konstitúciók* egyértelműen kimondták, hogy Nagypéntek és Nagyszombat nem ünnepnapok, hanem a gyász napjai.⁵² Míse ezeken a napokon sohasem volt.

A nagypénteki szertartást szokás „*csonkamisének*” nevezni, ami utal a szentmisével való hasonlóságára, de különbségeire is. Megvan benne az igeliturgia, van szentáldozás, de nincs konszekráció és úrfelmutatás. Az úrfelmutatás helyén van a kereszt felmutatása, és a hódolat előtte. Szent János evangélista szerint a keresztre való tekintés a megmenekülés pillanata: Aki rátekin, az üdvözü.⁵³ A Nagypénteki kereszhódolathoz szükség van tehát egy olyan hívő látásra, amely képes a lényegét látni a jelek mögött.⁵⁴

Története

Nagypéntek liturgiája nagyrészt Jeruzsálemből származik. Eteria útinaplójában megtalálhatjuk a kereszt előtti hódolatot és a szenvedéstörténet olvasását, a könyörgéseket. A nap liturgiája ma világosan és jól elkülöníthetően három részre bontható, ezért a következőkben a történeti rész eme három állomás szerint kerül bemutatásra.

⁴⁸ Artner Edgár: Az egyházi év 157. o.

⁴⁹ ugyanott

⁵⁰ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 116. l.

⁵¹ „a keserűség napja, melyen böjtölünk”

⁵² Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet, SzIT, 1933. 146. l.

⁵³ vö. Jn 3,14-15: *Ahogy Mózés fölemelte a kígyót a pusztában, úgy kell majd az Emberfiának is fölemeltetnie, hogy mindannak, aki hisz, örök élete legyen őbenne.*

⁵⁴ Barsi Balázs: Hozsannától allelujáig 49. l.

Nagypéntek liturgiája

Rész	Felépítés, tudnivalók
Igeliturgia	<ul style="list-style-type: none"> • Néma bevonulás, prosztráció • Könyörgés • Olv.: Iz 52,13-53,12 (IV. Ebed Jahve dal) • 30. zsolt.: <i>Atyám Istenem, kezedbe ajánlom lelkemet</i> • Sztlecke: Zsid 4,14-16; 5,7-9 (Jézus főpap örök üdvösséget szerzett) • Ev.: Jn 18,1-19,42 (Passió) • Egyetemes könyörgések: Az anyaszentegyházért, a pápáért, a papságért és a hívekért, a keresztelendőkért, a keresztények egységéért, a zsidókért, a Krisztusban nem hívőkért, az Istenben nem hívőkért, a világi vezetőkért, a szenvedőkért.
Hódolat a Szt. Kereszt előtt	<ul style="list-style-type: none"> • Ünnepeles, három stációs behozatal, vagy egy helyen három fázisú leleplezés • <i>Ecce lignum crucis</i> a felmutatás vagy leleplezés alatt • Impropériák keresztbehozatal vagy keresztódolat közben (ÉE 819) • ÉE 823. <i>Legnemesebb minden fák közt – kötelező ének!</i> • Ajánlott énekek: ÉE 824 <i>A Keresztet ünnepeljük</i>, H 82 Királyi zászló
Szentáldozás	<ul style="list-style-type: none"> • Körmenetben hozzák őrzési helyéről az Oltáriszentséget • <i>Miatyánk, Szabadíts meg, Mert tiéd az ország</i> • <i>Íme az Isten Báránya, Uram, nem vagyok méltó</i> • Áldozás • Könyörgés • Zárókönyörgés a nép fölött (nincs áldás, elbocsátás) • Néma elvonulás

Igeliturgia

A IV. században a jeruzsálemi hívek a szenvedéstörténet minden állomáshelyére elzarándokoltak, és a helyszínen olvasták fel a megfelelő szentírási szakaszokat. A legjelentősebb talán mégis az volt, amikor a Szent Kereszt hódolata után olvasták fel a passiót.

„De amikor a hatodik óra van, a Kereszt elé mennek, akár esik, akár hőség van, mivel az a hely a szabadban van. Ott gyűlik össze tehát a nép, úgy, hogy nem lehet kinyitni (az ajtókat) sem. A püspöknek egy széket tesznek a Kereszt elé, és a hatodik órától a kilencedikig nem tesznek mást, mint olvasmányokat olvasnak ezen a módon: vagyis először zsoltárokból olvassák fel mindazokat, ahol a szenvedésről van szó; olvasnak az apostolok irataiból is, úgy az apostolok leveleiből, mint a cselekedeteiből, mindazokat, ahol az Úr szenvedéseiről beszéltek; ugyanúgy az evangéliumból is azokat a részeket olvassák fel, ahol szenvedett (az Úr). Aztán a prófétákból olvasnak fel, ahol az Úr szenvedéséről beszéltek, aztán az evangéliumokból azokat, amelyek a szenvedésről szólnak. És így a hatodik órától a kilencedikig megszakítás nélkül felolvasását végzik, vagy himnuszokat énekelnek, hogy az egész népnek bemutassák mindazt, amit a próféták előre megmondtak az Úr szenvedéséről, így mutatják be az evangéliumokból és az apostoli iratokból azt, ami megtörtént. És így ez alatt a három óra alatt tanítják az egész népet, hogy semmi sem történt meg, ami nem lett volna előre megmondva, és semmi sem lett mondva, ami ne ment volna végbe. Mindig imádságokat iktatnak közbe, olyan imádságokat, amik a naphoz illőek. Az egész gyülekezet érzelmei és sóhajai minden olvasmányánál vagy könyörgésnél rendkívüliek; ugyanis nincs ott senki,

sem nagy, sem kicsiny, aki ezen a napon, ebben a három órában nem sírna hihetetlen módon azon, hogy az Úr ennyit szenvedett értünk. Ezután, amikor a kilencedik óra kezdődik, a János evangéliumából azt a részt olvassák, ahol az Úr kiadta lelkét; az olvasmány után egy könyörgést végeznek, és a szertartás véget ér.”⁵⁵

Az igeliturgia, vagy *hittanulók miséje* (a katekumenek ugyanis a szentmisének csak ezen a részén lehettek jelen) ősi volta miatt most is eredeti állapotát őrzi. Nincs *introitus*, mert csak az V. században vezették be a liturgiába ezt a misétételt.

Leborulás

A nagypénteki liturgia az újkorban meglepően erős jeleket használ. Ilyen erős jel az *üres és nyitott tabernákulum*. Nyitva áll Húsvét éjszakáján a királykapu is a keleti liturgiában. Jánosnál olvassuk⁵⁶, hogy a katona lándzsája átdöfte Jézus oldalát, ahonnan vér és víz folyt ki. A szinoptikusok összekapcsolják Jézus halálának pillanatát a templom kárpitjának kettéhasadásával. Jézus oldalában egy új szentély nyílt meg Jánosnál, ahol a halál megállapítása egészen szent és ünnepélyes pillanat, mintha az evangélista a feltámadásról tenne tanúságot.⁵⁷

A *leborulás* (prosztráció) az első aktusa ennek a liturgiának. A lecsupaszított oltár előtti néma hódolat ez. Régen minden mise leborulással kezdődött⁵⁸, ma csak Nagypénteken és a papszentelésben van meg ez a kifejező jel. A nagypénteki néma leborulásban benne van a nagy gyász, a legmélyebb imádás, a kegyelem-kérés, az egész földdel való egység.⁵⁹

Olvasmányok

Amint fent olvashattuk, a IV. században, Jeruzsálemben már olvasmányok, zsoltárok, énekek, evangéliumi szakaszok hangzottak el a kereszthódolat után, kialakult, állandó rend szerint. Már Szent Jusztinosz hitvalló is egy olvasmányokkal kezdődő liturgiáról számol be 150-155 között írt Apológiájában.

A mai liturgia Nagypénteken Izajás próféta negyedik Ebed Jahve dalát olvastatja a szenvedő szolgáról, ezáltal is belekapcsolva minket az ószövetségi jövendölések egyre tisztuló folyamatába. Responzóriumként Jézus utolsó szavai közül hangzik fel a 30. zsoltár: *Atyám, Istenem, kezedbe ajánlom lelkemet!* A szentleckében a Zsidókhöz írt levél szavaiból tudjuk meg, hogyan szerzett számunkra üdvösséget Krisztus a kereszten. Az igeliturgia csúcspontja János evangéliumának 18. és 19. fejezete, a passió.

A *passiót* letakaratlan könyvtartóval olvassák, aminek Durandus kétféle okát adja: Egyrészt Krisztus is ruhátlanul függött a kereszten, másrészt pedig azért, mert az Úr elfogatásakor János evangélista köntösét elhagyva menekült⁶⁰. A biblikusok nem gondolják, hogy János lett volna, csak annyit, hogy *egy ifjú* volt. Néhány helyen annál a résznél, ahol azt olvasták, hogy „szétosztották maguk között ruháimat”, az oltárterítőt levették. Durandus idejében a passiót meztláb énekelték.⁶¹

⁵⁵ Eteria útinaplója 37,4-8 (106. l.)

⁵⁶ Jn 19,34

⁵⁷ Barsi Balázs: Hozsannától allelujáig 53. l.

⁵⁸ Artner Edgár: Az egyházi év 160. l.

⁵⁹ Barsi Balázs: Hozsannától allelujáig 55. l.

⁶⁰ Mk 14,51-52

⁶¹ Artner Edgár: Az egyházi év 161. l.

Ünnepélyes könyörgések

A nagypénteki igeliturgia záró része ez az ősi egyetemes könyörgéssorozat. Valóban egyetemesek ezek a könyörgések, idegenül nagy méretükkel Jézus szívének a méreteihez igazodnak, nem a mi szívünk szűkösségéhez. Ezek a nagy könyörgések szerkezetükkel, stílusukkal tanítanak minket az imára.⁶²

A könyörgések neve *orationes solemnes*, vagy *orationes fidelium*, vagy *preces communes*, illetve *prex universalis*. Az ősegyház rendszerint ezekkel a könyörgésekkel fejezte be a tanító részt, ám a hittanulók már nem voltak jelen, ezért is viselte az *orationes fidelium* nevet, mert már csak a *fideles*, a teljes jogú hívőkből álló közösség imádkozta.⁶³ I. Szent Celesztin pápa szerint eredete Szent Pálra megy vissza, aki Timóteusnak a következőket rendelte: „*Mindenekelőtt arra kérlek tehát, tartsatok könyörgéseket, imádságokat, esedezéseket és hálaadásokat minden emberért: a királyokért és minden feljebbvalóért, hogy békés és csendes életet élhessünk, telve istenfélelemmel és tisztességgel. Ez jó és kedves a mi Üdvözítő Istenünk előtt, aki azt akarja, hogy minden ember üdvözljön és eljusson az igazság ismeretére.*”⁶⁴

A könyörgések a végleges formát a IV. század körül kapják, az *orationes solemnes* elnevezés először a VIII. században fordul elő.⁶⁵

A könyörgések mai rendjében először az egész Anyaszentegyházért imádkozunk, majd a pápáért, a papságért, a keresztelendőkért, a keresztények egységéért, a zsidókért, azokért, akik nem hisznek Krisztusban, akik nem hisznek Istenben, a világi vezetőkért, végül pedig a szenvedőkért könyörgünk.

Kereszthódolat

Jézus Krisztus keresztségét Jeruzsálemben Szent Ilona császárnő és Makáriusz jeruzsálemi pátriárka találta meg 320. szeptember 14-én. Tiszteletéről említést tesz Jeruzsálemi Szent Cyrill is katekiziseiben, a IV. században.⁶⁶ A legjelentősebb emlékünk a IV. században mégis a spanyol zarándoknő, Eteria leírása.

„Miatán befejeződött a szertartás a Keresztnél, vagyis mielőtt a nap felkelne, mindnyájan lelkesülten a Sionra mennek imádkozni annál az oszlopnál, amelynél megostorozták az Urat. Innen visszatérnek egy kicsit pihenni házaikba, és rögtön készen is vannak mindnyájan. És így a püspöknek egy széket tesznek a Golgotára Kereszt mögé, ami most ott áll, a püspök leül a székre, egy leterített asztalt tesznek eléje. A diakónusok az asztal körül állnak, és előhózzák azt az aranyozott ezüst ládikát, amiben a Kereszt szent fája van, felnyitják és felmutatják, az asztalra helyezik úgy a Kereszt fáját, mint a feliratot. Miatán tehát az asztalra tették, a püspök ülve a szent fa végeire teszi a kezét, a diakónusok pedig, akik körben állnak, őrzik. Azért őrzik így, mert az a szokás, hogy az egész nép egyesével odajöve, úgy a hívek, mint a katekumenek, ráhajolva az asztalra, megcsókolják a szent fát és tovább haladnak. És mivel azt beszélük, hogy — nem tudom, mikor — valaki egy harapást ejtett rajta, és elvitt egy darabot a szent fából, ezért a diakónusok, akik körben állnak, most őrzik, nehogy valaki odajöve ismét úgy merjen tenni. Így tehát az egész nép elhalad egyesével; mindnyájan meghajolva először a homlokukkal, majd a szemükkel érintik a keresztet és a feliratot, s így megcsókolva a keresztet, továbbhaladnak, de senki sem teszi rá a kezét, hogy megérintse. És ahogy megcsókolták a keresztet és továbbhaladtak (ott) áll egy diakónus, aki Salamon gyűrűjét és azt a szarut tartja, amiből fölkenték a királyokat.”⁶⁷

⁶² Barsi Balázs: Hozsannától allelujáig 61. l.

⁶³ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 118. l.

⁶⁴ 1Tim 2,1-4

⁶⁵ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 119. l.

⁶⁶ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 119. l.

⁶⁷ Eteria útinaplója 37. (105. l.)

A szent Kereszt ilyen jellegű tisztelete hamarosan elterjed, főleg ott, ahol őriztek kereszteteklyét. Ahol ilyen relikvia nem volt, ott egyszerű fakereszt előtt hódoltak. Rómában már az V. században van kereszteteklye, a VI-VII. században pedig — görög hatásra — megismerkednek az *adoratio crucis* szertartásával is.⁶⁸

A nagypénteki liturgiába a VIII. században kerül be a kereszthódolat. Megtalálható az Ösgelaziánumban és a Szent Amand féle Ordóban, mindkét forrás említi, hogy utána áldoztak a hívek (*communicantur omnes*). A szertartás ekkor feltehetően még csendben folyt, külső ünnepélyesség nélkül. A kb. 754-ből való 24. római Ordo már tud az *Ecce lignum crucis* énekléséről, a következő képpen: A püspök vagy a nép hódolata közben éneklük: *Ecce lignum crucis, in quo salus mundi pependit. Venite, adoremus*. Ezután a 118. zsoltár következik: *Boldogok, akiknek útja szeplőtelen... Pseudo Alcuinusnál* is megtalálható az *Ecce lignum crucis* éneke. A X. századi germán-római pontifikále már a szertartás majd minden elemét tartalmazza: Kereszt kitétele az oltár elé, két akolitus kíséri, *Hagios ho Theosz* improperia *Popule meus* verssel (ez a keleti liturgiából ered), majd az *Ecce lignum crucis* antifóna a 118. zsoltárral, könyörgés a Szent Kereszthez, három térdhajtás, majd *Crux fidelis* és *Pange lingua*. A XII. századbeli 10. római Ordo szerint az *Ecce lignum crucis* antifóna közben megmutatják már a keresztet a népnek. A XIV. századi 14. római Ordóban már az antifóna alatti helyváltoztatást, a három fokozatban történő leleplezést és az emelkedő hangon történő éneklést is megtaláljuk.⁶⁹

A *kereszt leleplezése* Durandus szerint Krisztus Urunk levetkőztetésére emlékeztet, mely azért történik három részben, mert a zsidók háromszor csúfolták meg az Urat: először a helytartó udvarán, aztán a praetoriumban, végül pedig a kereszten.⁷⁰ A vélum levétele egyben fokozatosan tárja a hívek szeme elé a halott Istenfiát. Ez a leleplezés itt „reveláció”, kinyilatkoztatás erejével hat: mindeddig egy hatalmi Istenről álmodtunk, és most íme, itt van az értünk meghalt Úr.⁷¹

A középkorban a keresztleleplezés előtt, ma a kereszthódolat közben énekeljük az *impropériákat*, azaz szemrehányásokat. Ezekben inkább a zsidó-keresztény önvád és lelkiismeretfurdalás lepleződik le, mintsem hogy Jézushoz illenének, akihez nem illik ez az ő szájában szemrehányásnak tűnő panaszének. A szent nyelveken: görögül és latinul hangzik fel az ének, majd pedig az anyanyelvünkön: „Szent Isten, szent Erős, szent Halhatatlan, irgalmazz nekünk!” A három nyelvben egyesül az egész egyetemes Egyház: benne van a Kelet és a Nyugat, valamint a helyi egyház.⁷²

A *kereszthódolatnak* ősidők óta eleme a kereszt megcsókolása, a X. századtól kezdve hármassal térdhajtással köszöntik a kereszten függő Urat. A középkorban a celebráns teljesen meztelen lábbal tette ezt meg, a Kivonulás könyvében írtaknak megfelelően: „*Oldd le lábadról sarudat, mert a hely, amelyen állsz, szent föld!*”⁷³ Magyarországon a megújítás előtt a celebráns levette a cipőjét, de fekete harisnyában maradt a nagy hidegek miatt.⁷⁴ Az 1918-ban kiadott esztergomi Direktórium szerint

⁶⁸ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 121. l.

⁶⁹ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959.. 123. l.

⁷⁰ Artner Edgár: Az egyházi év 163. l.

⁷¹ Barsi Balázs: Hozsannától allelujáig 51. l.

⁷² Barsi Balázs: Hozsannától allelujáig 56. l.

⁷³ Kiv 3,5

⁷⁴ Artner Edgár: Az egyházi év 163. l.

közben mondjuk: „Imádunk téged Krisztus és áldunk téged, mert szent keresztet által megváltottad a világot.” Lényeges az is, hogy mit éneklünk a hódolat közben. Mindenképpen hangozzanak el az *impropériák*, a *Pange lingua*, alkalmas még a *Vexilla regis* is, hiszen ezek mind a Keresztről vallott hitünket fejezik ki, és nem csupán egyéni kesergésünket.

Szentáldozás

Nagypénteken az Egyház sosem mutatott be szentmisét, sőt, az őskeresztények az előre megszentelt adományok magukhoz vételétől is tartózkodtak. Ám a keresztény nép lelkében éltek Szent Pál szavai: „Mert amikor ezt a kenyeret eszitek, és ezt a kelyhet isszátok, az Úr halálát hirdetitek, amíg el nem jön.”⁷⁵ Szerették volna tehát ezen a napon is magukhoz venni az Oltáriszentséget. A 23. *Ordo Romanus*ban, mely a VIII. századból származik, még azt olvassuk, hogy csak az áldozott, aki valóban akart (*qui vero communicare voluerit*). Az *Gelasianum vetus*ban, az *Ordo S. Amandi*ban és a 24. *Ordo Romanus*ban már általános áldozást találunk (*communicantur omnes*). Ekkor Rómában két istentisztelet volt, egy délelőtt a Jeruzsálemi Szent Kereszt Bazilikában, délután pedig az egyéb templomokban, amely utóbbiakban a hívek áldoztak. A IX. században Szent Theodulf orleans-i püspök elrendeli az áldozást (*penitus ab omnibus communicandum*). Ebben az időben Amalarius szerint a római liturgia nem ismerte a nagypénteki áldozást, ezen a napon a Húsvéti Barányt áldozták fel, mi pedig az Úrral mondjuk: *Nem iszom a kehelyből addig a napig*. A X. században keletkezett *római-germán pontifikále* szerint szintén mindenki áldozik (*omnes*), a XII. századi *Pontificale Romanum* szerint már csak az, aki akar (*omnes, qui volunt*).⁷⁶

Az áldozást először a XII. században tiltja a 10. *római Ordo* (*solus pontifex sine ministris*), ezt ismétli meg a 14. és 15. *Ordo* is. Ez azonban nem volt általános: Németországban a XVI. századig, Franciaország egyes helyein a XVIII. századig szokásban volt, hogy aki akart, áldozott. A XVII. században két dekrétum is tilalmazza a nagypénteki áldozást. 1955-ben XII. Pius pápa⁷⁷ újra engedélyezte a hívek számára a szentáldozást ezen a napon.⁷⁸

Mivel ezen a napon mindig az előző napon átváltoztatott Eucharisztiaiból áldoztak, ezt a szertartást az *előre megszentelt adományok miséjének* is nevezték, amelyről már az ünnep neveinél szoltunk. A bizánci liturgiába Severus antióchiai pátriárka vezette be a VI. században, hogy a hívek az „aliturgikus” napokon is áldozhassanak. Nyugaton eleinte minden speciális rítus nélkül áldoztak, majd a VIII. századtól az előszenteltek módjára, ami a XII. századra alakult át *missa siccavá*, melyben bort és vizet töltöttek, volt tömjénezés és fél kézzel az ostyát is felmutatták.⁷⁹ Durandus szerint a bor és víz a Krisztus oldalából kiömlő vért és vizet jelenti itt.⁸⁰

Sírbahelyezés

A misekönyv már nem tartalmazza, mivel nem része a nagypénteki istentiszteletnek. A szentáldozás után a pap a maradék szentostyát a szentélyen kívül

⁷⁵ 1Kor 11,26

⁷⁶ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 125. l.

⁷⁷ Maxima redemptione nostrae mysteria, 1955. XI. 16.

⁷⁸ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 127. l.

⁷⁹ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 128. l.

⁸⁰ Artner Edgár: Az egyházi év 164. l.

álló szentsírhoz viszi, ahol a tabernákulum előtt a fátyollal letakart monstranciát kihelyezi imadásra. Először a müncheni jezsuiták tették ki 1577-ben, hogy a protestánsok valóságos jelenlétet tagadó, Nagypénteket örömmé tervő magatartásukkal szemben mélyítsék az igaz katolikus hitet. A szokás azóta él Németországban, Hazánkban, illetőleg a térség egyéb országaiban.⁸¹ A Rítuskongregáció ezt a fajta tiszteletet megengedte, és 1955 után is jóváhagyta.⁸²

Nagyszombat

Az Egyház Urunk sírjánál időzik, szenvedéséről és haláláról elmélkedik. Az oltár minden felszerelésétől megfosztva áll. E nap nincs szentmise, és az Eukarisztiát is csak a haldoklóknak osztják ki. A sírban pihenő Krisztus tiszteletére semmiféle szertartás sincs. A zsolozsmát azonban ezen a napon is végezzük (ebben az értelemben nem „aliturikus” nap.)

Húsvét ünnepe

Az ünnep jelentése, története

Az ószövetségi választott nép életében a nomád eredetű ünnep egybefonódott az Egyiptomból való szabadulással (Kiv 12,21-23) és az arra való emlékezéssel (Kiv 12,11-14; Mtörv 16,1). Ehhez kapcsolódott a kovásztalan kenyerek tavaszi ünnepe. Így húsvétkor a szolgaságból való szabadulást a húsvéti bárány áldozatával és a kovásztalan kenyérral ünnepelték.

A Húsvét jelentése teljesen más értelmet kapott Jézus kereszthalála és feltámadása miatt. Jézus a mi húsvéti bárányunk, aki magára vette a világ bűneit, és ezzel megszabadította népét a bűntől, a haláltól és ezáltal új életre támadt. Ezért lesz nagyon rövid idő után a húsvét a keresztség szentségének kiváltságos ideje. Érdeemes Szent Ágoston egyik mondatát idézni: *„Szenvedésével az Úr átment a halálból az életbe és nekünk, hívőknek megnyitotta az utat feltámadásával, hogy mi is átléphessünk a halálból az életbe”*.

Húsvét ünnepe a niceai zsinat (325) rendelkezése szerint a tavaszi napéjegyenlőséget követő első holdtölte utáni vasárnap, dátum szerint március 22 és április 25 közé esik. A változó időpont miatt a változó ünnepek hozzá igazodnak (pl. Pünkösöd, stb.).

A húsvéti vigíliát követően az V. századtól (már Szent Ágoston is említi) volt húsvét hajnalán még egy szentmise, a húsvéti ünnepi mise. A szentlecke után a XI. században vezették be a szekvenciát, amelyben a feltámadt, győztes Krisztusnak, a mi Húsvéti Bárányunk dicsérete hangzik el, Mária Magdolna tanúságtételével. (Éneklése kötelező!) Már a VII. századtól végezték számos alleluja éneklésével a húsvéti vecsernyét és körmenetben vonultak a keresztkúthoz. Ez a középkorban megszűnt.

⁸¹ Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet, SzIT, 1933. 148. o.

⁸² Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 130. l.

Error! Style not defined.

Húsvéti ünneplésünkhöz tartozik, hogy a húsvéti gyertya a szentély, vagy az oltár közelében áll.

A felajánló könyörgés a Krisztus feltámadásán kívül az öröm más okairól is beszél: „*Urunk, Istenünk, ujjongó húsvéti örömmel ajánljuk fel áldozatunkat, amely által csodálatosan újjászületik és növekszik Egyházad*”.

A húsvéti szent háromnap a húsvétvasárnap esti vecsernyével fejeződik be. Már Szent Ágoston is említi, hogy az újonnan megkeresztelkedtek összejöttek, és előtte ünnepélyesen elmondták a hitvallást (több leveléből vett adatok szerint).

Húsvét vigíliája

Rész	Felépítés, tudnivalók
Lucernárium	<ul style="list-style-type: none"> • Tűzszentelés a templomon kívül • Húsvéti gyertya „fölszerelése” és meggyújtása • Bevonulás a húsvéti gyertyával a sötét templomba • Exultet
Igeliturgia	<p><i>Olvasmányok</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ter 1,1-2,2 <i>A teremtés</i> 2. Ter 22,1-18 <i>Izsák feláldozása</i> 3. Kiv 14,15-15,1 <i>Izrael fiai a Vörös tengeren át megmenekülnek</i> 4. Iz 54, 5-14 <i>Örökre megkönyörül Izraelen az Úr</i> 5. Iz 55,1-11 <i>Örök szövetség, messiási ország.</i> 6. Báruk 3,9-15. 32-4,4 <i>Járj az Úr fényének világosságában!</i> 7. Ez 36,16-17a. 18-28 <i>Tiszta víz, új szív.</i> <p><i>Szentlecke</i></p> <p>Róm 6,3-11 <i>Ha Krisztusban meghalunk, hisszük, hogy vele együtt élünk is.</i></p> <p><i>Evangélium</i></p> <p>A: Mt 28,1-10; B: Mk 16,1-7; C: Lk 24,1-12</p> <p><i>A kenetvivő asszonyok</i></p>
A keresztség liturgiája	<ul style="list-style-type: none"> • Bevezető • Mindenszentek litániája • Vízszentelő prefáció • Keresztelés • Keresztségi fogadás megújítása • Egyetemes könyörgések
Eukarisztia liturgiája	<ul style="list-style-type: none"> • I. kánonban saját rész • Ünnepléses Allelujás elbocsátás
Körmenet	<ul style="list-style-type: none"> • Ad libitum. • Post communio könyörgés után, Szent Sír megnyitásával indul.

A vigília ünneplése általában Nagyszombat éjszaka történik, de nem helyes „nagyszombati liturgiának” nevezni, mert így a délutáni feltámadási szertartást hívták.

„A legrégebb hagyományok szerint a húsvéti vigília az Úrért átvirrasztott éjszaka (Kiv 12,42). Az éjszakai virrasztás, amelyet ekkor tartanak, emlékezés arra a szent éjszakára, melyen az Úr feltámadt, és ezért minden éjszakai virrasztás anyjának

tekintik⁸³ — mondja *Szent Ágoston*. *Szent Zénó* veronai püspök a IV. században fényességes éjszakának nevezi, melyen édes virrasztás van. A 400 körül írt apostoli konstitúciókban azt olvassuk, hogy a hívek vesperástól a kakasszóig voltak a templomban. *Boldog Rabanus Maurus* mainzi érsek is ezt az időpontot adja meg. A IX. századi *poitiers-i pontificaléban* is éjszakai időpontot találunk, *Deutzi Rupertus* apát pedig még arra figyelmeztet, nehogy az Alleluját éjfél előtt énekeljék.⁸⁴

A VIII. századi *1. Ordo Romanus* kezdési időnek délután három órát jelöli meg, a *10. Ordo* pedig már deket ír elő. A középkor folyamán aztán lassanként reggelre tolódott a szertartás.

Lucernarium - fényünnepség

Tűzszentelés

Ez a szokás Galliában keletkezett, már a VIII. században megvolt, Nagycsütörtökön, Nagypénteken és Nagyszombaton szenteltek tüzet. Rómában már a IX. században meghonosult, de a mai formájában, Nagyszombaton csak a XII. századi *10. római Ordóban* találjuk meg.

A tüzet vagy kovaköböl pattintották ki, vagy gyújtó-üveggel a napsugárból csalták ki. Ennél a tűznél nemcsak az oltár gyertyáit gyújtották meg, hanem paraszából haza is vittek, és otthonaikban is ezzel gyújtottak tüzet.⁸⁵

Metzi Amalarius a IX. században azzal magyarázta e szokást, hogy a Nagyhét utolsó napján az *officium tenebrarumot* minden fény kioltásával végezték, az Úr feltámadásakor pedig megszentelték az új tüzet, ami egyébként a húsvéti gyertyához is kellett.

Mások szerint *Nagy Konstantin* rendelte el a keresztelendők felvonulásakor a város kivilágítását. Erre a feltevésre a keresztelendők neve: *illuminandi*, azaz *megvilágosítandók* is alkalmat szolgáltat. A tűz jelképe a halálnak és a feltámadásnak: elalszik, de fel lehet éleszteni. Durandus szerint a kovakő, amelyből a tüzet kiütik: Krisztus, a tűz pedig, amit kiütnek belőle: a Szentlélek.⁸⁶

A templomon kívül vagy a kórus alatt történik: rövid bevezető és a tűz megáldása. A pap a húsvéti gyertyába berajzolja az A-t és az Ω-t, majd beleszúrja az öt tömjénszemet. A megáldott tüzről meggyújtja a húsvéti gyertyát.

Bevonulás

Régen a tüzet a diakónus vessző végére erősített három gyertyán hozta be, közben pedig énekelte: Krisztus világossága! A vessző Krisztus emberségét jelképezte, amely meghajolt a szenvedésben, de a feltámadásban kiegyenesedett, a három gyertya pedig a Szentháromságos istensége, amely nem egyszerre ragyogott föl teljes fényében. Ez a szertartás a *14. római Ordóban* van meg teljesen, amely a XIII. században keletkezett.⁸⁷

Bevonulás: a pap kezében tartja a gyertyát, elindul a körmenet és éneкли: *Krisztus világossága!* Ez először az elindulás helyén hangzik fel, másodszor a

⁸³ Szent Ágoston: Sermo 219.

⁸⁴ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 140. l.

⁸⁵ Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet, SzIT, 1933. 149. o.

⁸⁶ Artner Edgár: Az egyházi év 170. l.

⁸⁷ Artner Edgár: Az egyházi év 172. l.

templom bejáratánál (ekkor meggyújtják a ministránsok és a hívek gyertyáit). A harmadiknál a templom gyertyáit és lámpáit is felgyújtják.

A húsvéti gyertya megáldása és az Exultet

Az ősegyházban estefelé a családban meggyújtották a lámpát és mondták: Krisztus világossága! — Istennek legyen hála! A IV. században Jeruzsálemben ez már rítusként szerepel: „A tizedik órában van az, amit itt „licinicon”-nak neveznek, de amit mi „lucernarium”-nak mondunk: az egész tömeg összegyűlik az Anasztaziszban, meggyújtanak minden gyertyát és fáklyát, és így hatalmas fény támad. A fény nem kívülről adódik, hanem egy barlang belsejéből sugárzik szét, ahol éjjel-nappal mindig ég egy mécses, vagyis a korlát mögött; elmondják a lucernáriumi zsoltárokat és antifónákat is hosszantartóan.”⁸⁸

A húsvéti gyertya megszentelését a gallikán liturgia a keleti rítusból vette át a VII. században. A X. századi *római-germán pontifikálé* is ismeri már a rítust. Mivel a diakónusok tisztéhez tartozott a templomok kivilágításáról gondoskodni, ezért természetes, hogy az új tűzről is ők gyújtották meg a húsvéti gyertyát.⁸⁹

A gyertya megszenteléséhez, vagy följánlásához tartozik. A IV. században Szent Jeromos tiltakozott az északitáliában már meglévő, de Rómában még nem énekelt *laus cerei* dagályos stílusa miatt, melyben terjengős természetleírások találhatók, különösen a méhek életének ecsetelésében.⁹⁰ Szent Ágoston is írt *laus cereit*, amint ezt maga említi a *De civitate Dei*-ben.⁹¹

Az *Exultet* a diakónus egy díszes prefációdallamra énekeli, amely régen improvizatív volt, mint ahogy a szöveget is valószínűleg maga a diakónus írta hozzá. Számos itáliai egyházban ezt egy tekercsről énekelték, amelynek a hátán képek voltak, melyek a tekercs forgatásával mindig úgy változtak, hogy éppen azt ábrázolják, amiről a diakónus énekel.⁹²

Az Egyház szimbolikája szerint a húsvéti gyertya az Üdvözítőt jelképezi, aki Húsvétkor halottaiból föltámadott. Ezért szokták földízíteni, ezért olyan nagy, ezért vannak rajta a sebek helyét jelképező tömjénszemek, valamint az időt és az örökkévalóságot jelképező számok és betűk. Durandus szerint a húsvéti gyertya a tűzoszlopot is eszünkbe juttatja, amely ezen az éjszakán vezette a zsidó népet az Egyiptomból való menekülés közben.⁹³

Ma a húsvéti gyertyát az állványára helyezik, majd megtömjénezése után felhangzik a húsvéti örömeinek. Ezt mindenki állva, kezében gyertyával hallgatja. „*Most kérünk, tehát, Urunk, téged, hogy ne aludjék ki ez a gyertyaláng, melyet néked áldozunk, és el nem fogyó tiszta fénnel űzze távol lelkünkötől az éj minden árnyát*”. Ma diakónus, a pap, vagy világi hívő is énekelheti, de ki kell hagyni a papi részeket (pontosan jelölve van).

⁸⁸ Eteria útinaplója 24,4 (86. l.)

⁸⁹ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 144. l.

⁹⁰ Az *Exultet* szövegének kialakulása, illetve elemzése ennél természetesen sokkal gazdagabb téma, itt éppen csak említésére nyílik lehetőség.

⁹¹ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 146. l.

⁹² Artner Edgár: Az egyházi év 174. l.

⁹³ Artner Edgár: Az egyházi év 174. l.

Igeliturgia

Az Ösegyházban a katekumenek ezen az éjszakán kapták meg az utolsó oktatást a keresztség előtt. Az olvasmányok után a püspök kifejtette az értelmüket, zsoltárokat énekeltek és könyörgésekkel fordultak Istenhez. A lectiók hagyományos száma 12 volt, ezeket a IX-XV. századig görögül és latinul olvasták.⁹⁴ Ma hét ószövetségi olvasmány, egy szentlecke és egy evangélium van, minden olvasmány után válaszos énekkel és könyörgéssel. Témáit lásd a táblázatban.

Az utolsó olvasmány után következik a „*Dicsőség a magasságban Istennek*”. Ekkor újból megszólalnak a csengők, a harangok és az orgona. Ettől kezdve ismét szokás szerint használjuk az orgonát. A szentlecke után a pap éneklí a díszes Alleluját.

A keresztség liturgiája

Keresztvízszentelés

A katekumenek megkereszteléséhez volt szükség a keresztvízre, melyet Szent Bazil az apostoli hagyományból származtat. A legrégebbi formulája ennek a keleti egyházban, a IV. században élt *Szerapiomnál* található meg. A nyugati Egyházban a mai formához hasonlót találunk már a *Gelasianumban*.⁹⁵

Hogy miért éppen ezen a napon szentel az Egyház keresztvizet, illetve miért ezen a napon keresztel, arra Durandus a következő magyarázatot adja: a keresztség a bűnöktől való megtisztulás által részesít az Úr szenvedéséből, ugyanakkor a kegyelemben való újjászületés Krisztus feltámadásából meríti erejét, tehát érthető, hogy Nagypéntek és Húsvét között szolgáltatjuk ki ezt a szentséget.⁹⁶ Egyébként a húsvéti vigília szépsége és rendkívülisége miatt is kézenfekvő, hogy az istengyermeki életre újjászületett embereket ezen az éjszakán fogadja be a talpig ünneplőben lévő Egyház.

Mindenszentek litániája

Amíg a keresztelőkápolnában megkeresztelkedtek a hittanulók, addig a hívek a templomban imádkoztak értük, kérve minden szent közbenjárását, amint ezt már Amalarius is említi. A VII. századtól kezdve éneklík ezt a litániát, és mivel idejük volt bőven, az invocációkat többször is megismételték.⁹⁷

Vízszentelő prefáció

A mai prefáció már megvan az *Gelasianum vetusban*.⁹⁸ Régen ez alatt számos szimbolikus cselekedetre került sor, amiket a következőkben vázlatosan ismertetek. A prefáció során a pap először kereszt alakban szétválasztja a vizet, egyesek szerint annak jeléül, hogy a kereszt négy ága szerint csurogjon a Megváltó vére az új paradicsom négy égtája felé, *Durandus* viszont exorcizmust lát ebben a mozdulatban. A pap kezével érinti a vizet a papi hatalom jeleként, majd mind a négy égtáj felé hint belőle kezével, annak jeléül, hogy a keresztség kegyelme az egész világra kiterjed. A prefáció következő részénél a pap háromszor kereszt alakban a vízbe lehel, amint Isten is lelket lehelt az első emberpárba és ahogy Jézus is apostolaira lehelte a Szentlelket.

⁹⁴ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 151. l.

⁹⁵ Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet, SzIT, 1933. 151. l.

⁹⁶ Artner Edgár: Az egyházi év 180. l.

⁹⁷ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 152. l.

⁹⁸ Kovách Zoltán: A megújított nagyhét és története, Bp., 1959. 104. l.

Ez a szertartás már a *Gelasianumban* is megvan. Ezután a pap belemártja a húsvéti gyertyát a vízbe, hogy amint Jézus megszentelte a Jordánt azzal, hogy belelépett, úgy szentelje meg ez a Jézust jelképező gyertya ezt a vizet. A VIII. században a keresztelendők mártották be gyertyáikat, a húsvéti gyertyát a XII. század óta merítik bele a vízbe. Újabb lehelés következik, ezúttal Ψ alakban, talán a Szentháromság jele, talán a léleké (ψυχη).⁹⁹

A mai szertartás rendje

A pap a ministránsokkal együtt körmentben vonul a keresztvíz szentelés helyére. A keresztelendőket nevükön szólítja, majd a Mindenszentek litániáját állva imádkozzák vagy éneklük. A keresztvíz-szentelési ima közben a húsvéti gyertyát át kell adni a papnak, aki a vízbe meríti azt.

Ha van keresztelés, a keresztelendők ellene mondanak a sátánnak, megvallják hitüket és részesülnek a keresztség szentségében. A felnőtteket ilyenkor a bérmálás szentségében is részesítik.

A keresztség végeztével (ha nem volt keresztelés, a keresztvíz-szentelési ima után) mindenki meggyújtja gyertyáját és felállva megújítja keresztségi ígéretét. A végén a pap szenteltvízzel hinti meg a hívek közösségét, és a keresztvizet elviszik őrzési helyére. Ezalatt az ÉE 837. énekét éneklük. A húsvéti időben ebből használunk a keresztelesek alkalmával.

Az Eucharisztia liturgiája

A mai szertartásrend szerint a szentmise áldozati része a szokásos rend szerint folyik, az elbocsátásban kettős Allelujával. A régebbi liturgiák több eltérést is ismertek ebben a misében.

Ma is elmarad az *introitus* és a *kyrie*, utóbbit pótolja a mindenszentek litániájának záró része. Nem visznek gyertyát az *evangélium olvasásához*, mert egykor az újonnan megkereszteltek is égő gyertyával a kezükben vettek részt a szentmisén és a húsvéti gyertya is égett. Nem volt régen *offertorium*, mert ezen az éjjelen a húsvéti gyertyát ajánlották fel, nincs *credo*, mert a keresztelési szertartás után megvallottuk már a hitünket. Régen *Agnus Dei* sem volt, szintén a mindenszentek litániájában elhangzottak miatt, nem volt *békecsók* sem, mert a hívek hajdan nem áldoztak ezen az éjszakán, illetve a frissen kereszteltek igen, de ők még a bérmálás után.¹⁰⁰

A *communio* és *postcommunio* helyén régen egy rövidített *vesperást* énekeltek, illetve 1955-től, amikor újra estére került ez a szertartás, *laudest*. Ennek rövidegére ügyeltek, nem akarták túlzottan kifárasztani a frissen keresztelteket.¹⁰¹

⁹⁹ Artner Edgár: Az egyházi év 182. l.

¹⁰⁰ Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet, SzIT, 1933. 151. l.

¹⁰¹ „...de mindent sietve végeznek a nép miatt, hogy ne tartsák ott sokáig őket, és így elbocsájtják a népet.” Eteria útinaplója 38, 2 (108. l.)

A II. rész kérdései*Minimum kérdések*

1. Mi az a luniszoláris naptár?
2. Iulius Caesar naptárreformjának lényege.
3. A hónapok hagyományos magyar nevei.
4. Az SC definíciója a liturgikus évről.
5. A liturgikus napok.
6. Temporale és sanctorale.
7. Virágvasárnap ünneplésének lehetséges változatai
8. Virágvasárnapi barkaszentelés és processzió
9. Virágvasárnap miséje
10. Virágvasárnap kettős arca (mit ünneplünk ezen a napon)
11. *Traditio Symboli*
12. A vezeklők útja hamvazószerdától nagycsütörtökig
13. Nagycsütörtök délelőtti miséje (hol, mikor, ki, mit csinál)
14. Az olajszentelés két lehetséges rendje
15. Nagycsütörtök miséjének jellegzetességei
16. Nagycsütörtök esti mise olvasmányai
17. Lábmosás
18. Nagycsütörtök este liturgiája a szentáldozás után
19. Nagypéntek liturgiájának három fő része, logikájuk
20. A nagypénteki csonkamise keleti mintája
21. Nagypéntek olvasmányai
22. Nagypénteki igeliturgia (kezdet, evangélium, könyörgések)
23. Kereszthódolat menete, énekei, teol. jelentősége
24. Kereszthódolat a IV. századi Jeruzsálemben
25. Húsvét vigíliája az őskeresztényeknél
26. Húsvét helye a naptárban
27. Nagyszombat liturgiájának menete
28. Lucernárium és igeliturgia Húsvét vigíliáján
29. Keresztség, szentmise és körmenet Húsvét vigíliáján
30. Húsvét és előképe (ószövetségi ünnep, keresztény ünnep)

Kifejtendő témák

31. Idő és ünneplés a vallástörténetben és az Ószövetségben.
32. Virágvasárnap liturgiája
33. Nagycsütörtök liturgiája
34. Nagypéntek liturgiája
35. Húsvét vigíliájának liturgiája

Jó tanulást kívánok!